

Renata Relja

Odsjek za sociologiju

Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

Prethodno priopćenje

UDK: 39(091):316

39(091):1

Primljeno: 15. 12. 2009.

SOCIOLOŠKA I FILOZOFSKA TEMELJENJA ETNOGRAFSKOG ISTRAŽIVANJA

Sažetak

Temeljni cilj rada jest pružiti uvid u sociološka i filozofska uporišta suvremenih etnografskih istraživanja. Shodno tome, polazište je rasparava o prikladnosti i neprikladnosti kvalitativnih i kvantitativnih pristupa. Potom se razmatra naturalizam ili sociološki pozitivizam koji podrazumijeva ideju jedinstva prirodnih i društvenih znanosti. Bilježi se i primjena relativizma što reflektira utjecaj fenomenologije 60-tih i 70-ih dvadesetog stoljeća. Anti-realistički „preporod“ izvršio je također značajan utjecaj na etnografiju, a njegove posljedice sadržane su u postupku prihvatanja konstruktivističkih perspektiva unutar istraživačkog procesa. Sagledava se i tradicija kreativne i interpretativne sociologije, dočim je u kontekstu relacije poststrukturalizma i etnografije naglasak na individualnom tumačenju socijalne realnosti i položaja pojedinca u socijalnom svijetu. Utjecaj fenomenologije iščitava se unutar naglasaka na potpunoj uključenosti u određene društvene ili kulturne grupe sa ciljem otkrivanja ključnih ideja. Interakcionistička etnografija proistječe izravno iz organiziranih prepostavki simboličkog interakcionizma, dočim su dodirne točke etnometodologije i etnografije sažete u preklapanju perspektiva usmjerenih prema interpretativnim tradicijama temeljenih na životnom svijetu, sličnom pogledu na uloge društvenih aktera i tipičnom izbjegavanju kvantitativnih teorijskih pristupa stvarnosti.

Ključne riječi: *etnografija, kvalitativni i kvantitativni pristupi, naturalizam, kreativna i interpretativna sociologija, filozofija, poststrukturalizam, fenomenologija, simbolički interakcionizam, etnometodologija.*

Umjesto uvoda: kvalitativni i kvantitativni pristupi - prednosti i nedostaci

Česta tema metodoloških znanstvenih rasprava u svezi je s prikladnošću ili neprikladnošću određene istraživačke metode, odnosno metodoloških pristupa. Posebno su zanimljive one koje se tiču superiornosti kvalitativnih, odnosno, kvantitativnih pristupa, a sve sa ciljem propisivanja onoga što istraživač može i treba

napraviti (Creswell, 2009:98-109; Smeyers, 2001; Morse, 2010:483-491; Hesse-Biber, 2010:455-468).

Na počecima oblikovanja vlastitog metodološkog koncepta, sociologija je pošla od dva epistemološka pristupa. Jedan je rezultirao kvantitativnim, a drugi kvalitativnim pristupima, odnosno metodama. Razlika je najočiglednija u odnosu prema prirodnim znanostima i njihovoj metodologiji. Morris ove pravce naziva pozitivističko-naturalističkim i humanističko-kulturalističkim (predstavnici Weber, fenomenolozi Husserl i Schultz, egzistencijalisti Kierkegaard, Sartre, Jaspers, marksistički sociolozi, simbolički interakcionisti G. H. Mead, Blumer, Goffman te etnometodolozi, primjerice Garfinkel (Morris, 1977, prema Ritzer, 1997:68, 213, 214, 220).

Naznačeni epistemološki pravci nisu u cijelosti razgraničeni, posebice u odnosu na uporabu kvantitativnih metoda prilikom istraživanja društvenih fenomena, pojava i procesa, pa je ovdje moguće uočiti svojevrsno metodološko «prelijevanje». Hammersley i Atkinson (1997:3) izlažu dugu povijest pozitivizma u filozofiji, koji svoju najvišu točku doseže u “logičkom pozitivizmu” u razdoblju od 1930-1940. Utjecaj je najočigledniji prilikom promocije statusa eksperimentalnih i anketnih istraživanja, kao i ostalih kvantitativnih istraživanja koja su s njime povezana. Za razliku od kvantitativnih, kvalitativna istraživanja ne nose oznaku pozitivističkih kanona koji se ogledaju u testiranju hipoteza, potpunoj eliminaciji istraživačeva utjecaja, statističkoj kontroli varijabli i strogosti pri odabiru metodologije. Naturalizam, s druge strane, zagovara kao ponajbolje istraživačko okruženje - “prirodni oblik” nenarušen od strane istraživača te ocrta filozofske i sociološke ideje posebno simboličkog interakcionizma, fenomenologije i hermeneutike, s naglaskom na razumijevanju ljudskog ponašanja. Kao promatrači sa sudjelovanjem, istraživači uče o kulturi, supkulturi, odnosno istraživanom problemu (Hammersley i Atkinson, 1997:8-9).

Kvantitativno je uvjetovano tradicionalnim, pozitivističkim, eksperimentalnim i empirijskim paradigmatima te polazi od empirijske tradicije utemeljene na autoritetima kao što su Comte, Mill, Durkheim, Newton i Locke. Kvalitativno je označeno konstruktivističkim ili naturalističkim, interpretativnim pristupom ili postpozitivističkim ili postmodernim perspektivama što označava protutežu pozitivističkoj tradiciji kasnog 19. st. unutar pisanja Diltheya, Webera i Kanta (Smith, 1983, prema Creswell, 1994:4).

Kvantitativne metode upotrebljavaju statistiku i brojeve, eksperimente, korelacijska istraživanja. Koriste ankete, standardizirane protokole za promatranje, simulacije te popratne materijale za *case study* te bi općeniti redoslijed bio: promatrane činjenice/upitnik/ postavljanje pitanja s fiksnim odgovorima, tabeliranje, sumiranje podataka, analiza i pisanje zaključaka (Ratcliff, 1999). Kvalitativno istraživanje za

razliku od kvantitativnog, podrazumijeva opise i kategorije (riječi), npr.: otvoreno-zatvorene intervjuje, naturalistička promatranja (slično kao i u antropologiji), analizu dokumenata, *case study*/životne povijesti, deskripciju i samoreflektirajuće dodatke prema eksperimentima i studijama korelacije. Općenite postavke podrazumijevaju promatranje činjenica/postavljanje pitanja s otvoreno-zatvorenim odgovorima, snimanje/pohranjivanje rečenog ili učinjenog, interpretaciju (osobne reakcije, pisanje proizlazećih pretpostavki ili hipoteza, promatračke metode), povratak promatranju ili postavljanje više pitanja, višekratne cikluse od 2 do 4 iteracije, formalno teoretiziranje (proizlazi iz spekulacija ili hipoteza) i pisanje zaključaka (Leburić i Relja, 2005:8-11).

Kvantitativno istraživanje često je konceptualizirano na način, da unutar njegove logičke strukture *teorije* određuju istraživačke probleme i to putem hipoteza izvučenih iz općih teorija. Sami podaci prikupljaju se istraživanjem, eksperimentom ili nekom drugom metodom, a zaključci se temelje na korelacijskom i prosječnom rezultatu.

Kvalitativna istraživanja oslanjaju se na verbalne, vizualne, taktilne i osjetilne podatke koji se prikupljaju u obliku opisnih naracija kao bilješki s terena, snimanja ili prijepisa audiozapisa, i videozapisa i ostalih pisanih i slikovnih zapisa. Ova istraživanja nazivaju se i interpretativna, naturalistička, fenomenološka i deskriptivna, što je konačno više perspektiva, negoli metoda. Drugim riječima, kvalitativni podaci svuda su oko nas, a metode njihova prikupljanja dubinski su, otvoreno-zatvoreni intervjui, izravno promatranje i pisani dokumenti (LeCompte i Preissle, 1992; Patton, 1990; Jóhannesson, 2010:251-264). Bitno je ustvrditi kako kvalitativna metodologija ne polazi od unaprijed stvorenih preduvjerenja, koja se eventualno proučavanjem određene situacije moraju potvrditi, već od pretpostavke o postojanju socijalnih problema koji zahtijevaju jasno i složeno sagledavanje cjeline procesa da bi tek kasnije prionula na konstituiranje konceptualnih shema koje će pružiti složeniji prikaz proučavanih situacija (Čaldarović, 1985:172).

U kontekstu naznačene rasprave, razvitak suvremenih istraživačkih metoda, tehnika i instrumenata nadmašio je teorijsko-metodološki obzor klasične sociologije. Današnja istraživanja društvenih činjenica nipošto se ne mogu pridržavati isključivo opisnih, povijesno-poredbenih i često deduktivnih pristupa. No nitko, ne može poreći da su sociolozi klasičnog razdoblja, pomoću te rudimentarne istraživačke metodologije, došli do empirijskih nalaza, koncepata i teorijskih generalizacija u kojima se zrcali njihovo društveno vrijeme i utvrđuju putokazi znanstveno-istraživačkog odnošenja prema društvenom vremenu cjelokupne modernosti (Kalanj, 2002:4). Hammersley je jedan od autora koji analizira filozofsko polazište etnografskih istraživanja, i to čini s jake antifilozofske pozicije unutar etnografskog promišljanja. On, naime, nije pobornik stajališta o filozofskoj utemeljenosti etnografskih istraživanja, prema kojoj problemi moraju biti prvotno riješeni u toj realnosti. Prema njemu, proces je

upravo obrnut te je etnografska istraživanja moguće ocijeniti kao svojevrsni doprinos filozofiji. Ovo ne podrazumijeva istraživačev bijeg od filozofskih pretpostavki te se u središte naznačenih problema smješta *doktrina realizma*, odnosno ideja prema kojoj je stvarnost nezavisna od istraživača. Shodno tome, cilj istraživanja je u produkciji izvješća koja korespondiraju sa stvarnošću. Ulaskom, bliskim i relativno dugotrajnim kontaktom s ispitanicima u njihovim svakodnevnim životima, moguće je razumjeti vjerovanja i ponašanja s puno više preciznosti (Hammersley, 1998:43-44).

Naturalizam ili sociološki pozitivizam i etnografska istraživanja

Naturalizam podrazumijeva vjernost empirijskom svijetu, odnosno prirodi proučavanog fenomena što bi bilo njegovo dominantno obilježje u području etike, dočim kao pristup unutar psihologije i društvenih znanosti podrazumijeva ljudska bića kao esencijalno fiziokemijske sustave, koji se mogu istraživati na istovrstan način kao i ostatak fizičkog svijeta (Bryman, 1996:50-57).¹ Radi se o filozofskoj koncepciji prema kojoj je priroda osnova i bit svega. Ništa ne postoji izvan nje, ona je jedina prava stvarnost u svojim uzročno posljedičnim vezama i odnosima.² Naturalizam je pod utjecajem ideja 19. st.: hermeneutike, interpretacije povijesnih tekstova, posebice Diltheya, da bi u 20. st. rana hermeneutička tradicija bila pod utjecajem filozofske hermeneutike. Tako naturalistička istraživačka metoda podrazumijeva istraživanja s naglaskom na analizi društvenog života unutar prirodno proizlazećeg okruženja. Naturalizam ili sociološki pozitivizam, koji podrazumijeva ideju jedinstva prirodnih i društvenih znanosti, izvršio je značajan utjecaj na prirodu samih etnografskih istraživanja. Uglavnom, ne postoji značajna razlika između prirode prirode i prirode društva. Stoga nema potrebe uvoditi razliku između društvenih i prirodnih znanosti.

Nasuprot objektivnoj analitičkoj metodi prirodnih znanosti čiji se predmet razumijeva kao svijet kulture, potrebno je koristiti *hermeneutički pristup* te se ovdje ne radi o metodi u prirodoznanstvenom smislu riječi, već ona ovisi o životnim iskustvima, znanjima i vjerovanjima (Afrić, 1989:66-68).

“Onako kako je upotrijebljen u sociologiji, *pozitivizam* može biti viđen kao zahtjev da koncepti i metode razvijeni u prirodnim znanostima mogu biti primijenjeni na ljudsko društvo uvažavajući pri tom tri bitne postavke:

- procedure prirodnih znanosti mogu biti prilagođene društvu,
- rezultati sociološkog istraživanja mogu biti formulirani u pojmovima paralelnim onima prirodnih znanosti, i
- da sociologija ima tehnički karakter, to jest, ona pribavlja znanje koje je oslobođeno vrijednosti, ono koje je u svom značenju neutralno”

(Afrić, 1989:110).

1 *The Norton Dictionary of Modern Thought* (1999:565).

2 *Filozofijski rječnik* (1989: 222).

S naturalističke točke gledišta, cilj etnografskih istraživanja nalaže se u otkriću i reprezentaciji čitave i istinite prirode društvenog fenomena, tj. mogućnosti ostvarenja «bliskosti» s društvenom stvarnošću. Tako u samo središte dolazi promišljanje u svezi s društvenim akcijama, odnosno, konstrukcija društvenog svijeta kroz vlastite interpretacije i akcije temeljene na njima. Naime, pomoću «mehanizma samointerakcije», ljudi čak u bliskim geografskim udaljenostima mogu živjeti u različitim društvenim svjetovima (Blumer 1969:11, prema Hammersley, 1998:44-45).³

U kontekstu naturalizma, vrijednost etnografije kao istraživačke metode utemeljena je na postojanju različitih varijacija prilikom tumačenja i razumijevanja društvenih činjenica. Etnografija iskorištava kapacitet kojeg proizvodi društveni akter prilikom učenja novih kultura i objektivnosti koje taj proces pruža. Na ovaj način pratimo proces «vraćanja kulture» unutar objekta prikladnog za analizu. Denzin ističe kako “naturalizam pruža sheme ili modele koji pojednostavljaju kompleksnost svakodnevnog života” (Denzin, 1971:168, prema Hammersley i Atkinson, 1997:10).

Odavde proizlazi jedno od obilježja etnografije: *naglasak na razumijevanju perspektiva drugih*. Radi se o pristupu koji je najčešće osporavan zbog nedovoljne uvjerljivosti, odnosno zbog mogućnosti dobivanja istinitih zaključaka temeljem pogrešnih premisa. Nadalje, u ovom kontekstu nije moguće sa sigurnošću ustvrditi koja su vjerovanja istinita, a koja nisu, niti možemo biti potpuno sigurni koje objašnjavajuće sheme primijeniti u određenom slučaju. Stoga se predlaže primjena *relativizma* što dijelom odražava utjecaj fenomenologije 60-ih i 70-ih dvadesetog stoljeća.

Prema Winchu (Winch 1958, 1964, prema Hammersley, 1998:45-47) razumjeti vjerovanja i djelovanja ljudi u društvu različitom od našega, moguće je samo ukoliko ih se sagleda u kontekstu sociokulturnih pravila karakterističnih za određeno društvo. Pri tome valja uvažiti činjenicu kako o naznačenim vjerovanjima prosuđujemo temeljem vlastitog načina razmišljanja i validnosti pretpostavki.⁴

Samo određenje pozitivizma najjasnije je postavljeno unutar filozofije. Tako Kolakowski identificira nekoliko njegovih oblika: fenomenalizam, nominalizam, nijekanje mogućnosti poznavanja vrijednosti i pripadnost jedinstvu znanstvene metode (Hammersley, 1993:1-9). Naznačena obilježja posjeduju važne implikacije istovremeno sa svojim negativnim i pozitivnim određenjima.

3 Usp: Haralambos i Holborn, 2002:1058-1059.

4 Radi se filozofskim tradicijama koje su imale utjecaj na etnografiju za vrijeme 1960-ih i 1970-ih. Njihov utjecaj često je bio difuznog karaktera i stapao se s konstruktivističkim i relativističkim razmišljanjima. Kuhnova knjiga *Struktura znanstvene revolucije* (1999) vrlo je važna, jer ukazuje na nemogućnost sagledavanja povijesti znanosti kao kumulativnog razvitka više konkretnih i preciznih znanja u svezi s fizičkim svijetom. Razdoblja paradigmatškog konsenzusa označena su kao «znanstvene revolucije» u kojoj se jedna paradigma postupno napušta, a zamjenjuje je nova, što uopće ne mora biti temeljeno na nekom racionalnom objašnjenju.

Jednu od važnih uloga prilikom temeljenja pozitivističkog pristupa imao je velik uspjeh prirodnih znanosti kao i sama doktrina pozitivizma koja je podrazumijevala usvajanje standarda prirodnih znanosti kao valjanih parametara. Razmišljanja su išla u smjeru u kojem nema nikakvih opravdanih razloga zbog kojih ti postupci ne bi bili primjenjivi i na područje društvenih znanosti, odnosno na proučavanje društva (Miller i Brewer, 2003). U tom smislu, naglasak je na preuzimanju kanona prirodnih znanosti kao metodoloških uzora, što se i događa u kontekstu *metodološkog naturalizma*. Bryman u svezi s *tradicijom pozitivizma* ukazuje na brojne probleme, a i mnogi suvremeni autori nastoje načiniti odmak od njegova rigidnog tumačenja. Današnje značenje pojma, daleko je od Comteove teorije sažete unutar pojma pozitivnog duha.⁵ Problem koji izrasta, sadržan je u širokom spektru zahvaćanja pozitivizma te je tako u literaturi moguće naići na njegove različite verzije.

Dakle, očigledno je postojanje tradicionalnog uvjerenja o *kvantitativnom istraživanju kao pozitivističkom u odnosu na svoj sadržaj i orijentaciju* te se logika kvantitativnih istraživanja uspoređuje s onom pozitivističkog gledišta (Goode i Hatt, 1952; Philips, 1966, prema Bryman, 1996). Istovremeno, kritičari kvantitativnog istraživanja naglašavaju neoriginalnu podršku pristupu koji proizlazi iz pozitivističkog nasljeđa kao krajnje neprikladnu prilikom proučavanja društvenog svijeta (Filmer, 1972, prema Bryman, 1996).

Kritika pozitivizma i naturalizma

Suvremeni kritičari odbacuju pozitivizam i naturalizam zbog njihovog naglaska na dokumentiranju obilježja i njihovih težnji prema objašnjavanju okolnosti iz istraživačkog okruženja. S ovog aspekta jasne su sumnje u svezi kapaciteta etnografije i njezine sposobnosti prilikom tumačenja društvenog svijeta. Pozicija s koje se čini kako etnograf sam konstruira društveni svijet kroz vlastite interpretacije, dolazi u sukob s naturalističkim realizmom ugrađenim u etnografsku metodologiju. Ovaj unutarnji izvor sumnji rezultat je različitih utjecaja, posebice promjena unutar područja filozofije znanosti. Tako do ranih pedesetih 20. st., utjecaj pozitivizma bio je dominantan, da bi od tada, uslijed pojave niza alternativnih pozicija, slabio.⁶ Kritika naturalizma dijelom je posljedica *refleksivnog* karaktera društvenih istraživanja. Ovim se potvrđuje mogućnost proizvođenja prikaza društvenog svijeta i njihova opravdanja

5 Pojam potječe od Comtea, no posebno ga i dalje razvijaju Bečki krug i Durkheim. Utjecaj pozitivističkih ideja u sociologiji dogodio se kada je Durkheim istaknuo potrebu za iskustvenom provjerom Comteove teze o tri stadija razvoja duha. Unutar Durkheimovih socioloških radova ovaj epistemološki pravac oblikovan je u formi funkcionalističke teorije (Giddens, 1978:244).

6 Znak ovih promjena bio je najočigledniji u enormnom utjecaju Kuhnove *Strukture znanstvenih revolucija* (1999) kao promocije alternativne koncepcije suprotstavljene pozitivističkom modelu. Ovaj alternativni pogled sličan je načinu na koji ljudi konstruiraju društveni svijet, a kojeg etnograf opisuje u svojim promatranjima.

bez postavljanja ispraznih empirističkih očekivanja. Nadalje, rekonstrukcija razumijevanja društvenih istraživanja u svezi s implikacijama njihove refleksivnosti, osvjetljava vezu kvalitativnog i kvantitativnog pristupa. Ovdje se *refleksivnost* nameće kao aspekt društvenih istraživanja posebno zanimljiv etnografima, a vidljiv unutar produkcije “prirodne povijesti” i pripadajućih istraživanja (Hammersley i Atkinson, 1997:13-21).

Dakle, *posebnost interpretativne kritike* vidljiva je unutar insistiranja na neprikladnosti prirodoznanstvene metode prilikom istraživanja svijeta iz razloga što je sam istraživani fenomen drugačiji. S druge strane, ljudi su skloni interpretiranju svojeg okruženja i *djelovanju* na temelju ovih interpretacija, izražavajući pri tom slobodnu volju. Ovaj antipozitivistički stav podrazumijeva odbacivanje mogućnosti potvrđivanja znanja proizvedenog na osnovi podataka, a pomak se zbiva sredinom dvadesetog stoljeća, kada mnogi pozitivisti u području filozofije i društvenih znanosti preoblikuju svoja stajališta i priklanjaju se umjerenijoj struji. Istovremeno, skreće se pozornost na neke suvremene reprezentacije interpretativne tradicije koje ističu razlike prirodnih znanosti i ostalih oblika istraživanja, odbacujući pritom realizam u korist fenomenalizma (Hammersley, 1993; Hammersley, 1998).

Pozicija realizma u etnografiji

Anti-realistički „preporod“ također je izvršio značajan utjecaj na etnografiju. Njegove posljedice sadržane su u postupku prihvaćanja konstruktivističkih perspektiva unutar istraživačkog procesa i otuda prema «potkopavanju» etnografske racionalnosti i njoj pridruženih tvrdnji o objektivnoj deskripciji. Etnografski prikazi sada se jednostavno sagledavaju kao jedna verzija svijeta, a etnografija se predstavlja kao istraživačka paradigma neusporediva drugom, dok je etnografski prikaz kreacija kulturne stvarnosti kroz korištena retorička sredstva. Unutar naznačenih stajališta napušta se stav o etnografiji kao reprezentaciji neovisne stvarnosti. Tyler (1986:138, prema Hammersley, 1998:48) u ovom kontekstu promišlja o etnografiji koja je sada u stanju sama kreirati vlastite objekte i čitatelju „isporučiti“ ostatak, što navodi na razmišljanje o etnografskom tekstu kao višeglasnom ili dijaloškom te etnografu koji posjeduje samo jednu, možda čak i sporednu ulogu. Za razliku od ovog, drugo stajalište ističe neophodnosti retoričke dimenzije etnografskog prikaza promovirajući suvremene i postmoderne tekstualne eksperimente. U tom smislu, etnografske prikaze valja sagledavati kao kreativne, višestruke, neusporedive svjetove na temelju istih, ili sličnih istraživačkih iskustava te je u skladu s pozicijom *anti-realizma*, koji podrazumijeva onoliko stvarnosti, koliko je pojedinaca samih (Smith, 1984:386, prema Hammersley, 1998:49). Ukoliko je tome tako, Hammersley se pita o ciljevima proizvođenja više modaliteta “stvarnosti”. Prikazi se mogu i ne moraju

doživljavati kao istiniti i korisni. Prvi korak u rješavanju ove ambivalentnosti jest prepoznavanje čvrste ugrađenosti realizma u etnografsku metodologiju (što je kruto i naivno), a podrazumijeva neovisnost proučavanog fenomena o pojedincu samome. U praksi, većina etnografa vjerojatno podrazumijeva slabiju verziju od ove: što se više približimo istini, to će naši zaključci biti istinitiji. Odnosno, kada 'zagrebemo' ispod površine utisaka, stvarnost će sama biti otkrivena. No, gotovo je nemoguće 'proizvesti' znanje iz naših promatranja tako da je ono potpuno ispravno i zajamčeno pa se stoga uvodi neka vrsta relativizma, koji nije samo alternativa naivnom realizmu koji potvrđuje postojanje fenomena neovisnih o našim tvrdnjama i spoznajama.

U tom smislu, predlaže se usvajanje umjerenog (*subtle*) oblika realizma kroz sljedeće ključne elemente (Hammersley, 1998:50-51):

- Definicija 'znanja' čija je valjanost sa sigurnošću spoznatljiva je nezamisliva. Nemoguće je biti potpuno siguran u svezi s valjanošću bilo koje tvrdnje a procjena tvrdnji mora biti temeljena u odnosu na plauzibilnost i kredibilnost.
- Postoje fenomeni neovisni o našim tvrdnjama. Ova pretpostavka je prijeko potreban element bilo kojeg realizma. Stvaranje tvrdnji samo po sebi ne mijenja važne vidove realnosti. Većina društvenih izvješća nije niti potvrđujuća niti samoopovrgavajuća te u najboljem ili najgorem smislu posjeduje izrazito slab utjecaj na ono što predviđa ili opisuje. U ovom smislu, stvarnost je neovisna o tvrdnjama koje društveni istraživači čine u svezi s njima.

Cilj društvenih istraživanja u reprezentaciji je stvarnosti uvijek načinjene s određene točke gledišta koja utječe da se neka obilježja fenomena predstavljaju kao relevantna, a ostala kao irelevantna. Ovo može biti višestruk, neproturječan te valjan opis i objašnjenje nekih fenomena. U ovom kontekstu važna je razlika između *istinskog realizma* od *naivnog realizma* i *relativizma*, u odbacivanju zamisli o znanju čija je valjanost poznata s potpunom izvjesnošću. S obzirom na rečeno, postavlja se pitanje o implikacijama istinskog realizma prema etnografskoj praksi i promišljanju etnografije. Istinski realizam zahtijeva više opreza prilikom sagledavanja opasnosti od pogreški kojima može voditi naivni realizam. Ono što se podrazumijeva pod istinskim realizmom ne podrazumijeva i potpunu transformaciju etnografske prakse. Još uvijek je potrebno sagledavanje ljudskih vjerovanja i akcije kao konstrukcija koje uključuju zajedničke prikaze svijeta sudionika i istraživača. Ispitanikovi iskazi značajan su izvor informacija u svezi s proučavanim fenomenom iz razloga što pružaju informacije o događajima kojima istraživači nisu osobno svjedočili. Samo ukoliko se tako postupa, moguće je realizirati etnografsko istraživanje koji teži razumijevanju i objašnjenju ljudskih ponašanja i vjerovanja, neovisno o njihovim pretpostavljenim istinama, a pritom ne zastraniti u relativizam (Hammersley, 1998:52-54).

Tradicija kreativne i interpretativne sociologije prema etnografskim istraživanjima

Tijekom 60-ih i 70-ih 20. st. bilježi se ubrzani razvitak nekoliko teorijskih pravaca koje Morris objedinjuje pod nazivom *kreativna sociologija*, a koja objedinjuju *fenomenologijsku sociologiju*, *etnometodologiju* i *egzistencijalističku sociologiju* (Ritzer, 1997:68). Ovaj naziv je prema Čaldaroviću previše opterećen supsumiranom razlikom između kreativnih i nekreativnih sociologija. Niti jedna od spomenutih orijentacija, izuzevši možda samu *etnometodologiju*, nije izgradila kompletne sociološke orijentacije, odnosno teorije (Čaldarović, 1990:155).

Okvir interpretativne društvene znanosti biva mnogo godina izražen u proizvođenju i uključivanju koncepata iz nekoliko područja humanističkih znanosti. Temeljna polazna ideja predstavnika interpretativne sociologije glasi da je društveni svijet ljudi - svijet značenja (Afrić, 1990:125). U radu Webera, Husslera i Schütza pripremljen je prostor za mnoge teorije koje kasnije postaju važne, uključujući društvenu konstrukciju zbilje (Berger i Luckman, 1992; Garfinkel, 1967), pravila jezične uporabe (Cicourel, 1974) i sebe u društvenom životu (Goffman, 1959). Interpretativno istraživanje prakticira se unutar velikog broja disciplina društvenih znanosti, a osobito je prominentno u sociologiji. Sam pristup ima mnoga imena: *interakcionistička* (Fisher i Strauss, 1978; Silverman, 1985) *humanistička*, *fenomenološka*, *naturalistička* (Wester, 1987) ili jednostavno *kvalitativna sociologija* (prema Tsourvakas, 1997).

Naznačeni pojam *interpretativna sociologija* možda je najobuhvatniji jer se prema Čaldaroviću dovezuje na stariju sociološku orijentaciju te u sebi obuhvaća osnovno metodologijsko načelo svih fenomenoloških orijentacija, a radi se o individualnom interpretiranju socijalne realnosti i vlastitog položaja individue u socijalnom svijetu.⁷

Fenomenologija i etnografija

*Prve početke fenomenologijske problematike*⁸ u današnjem određenju susrećemo u radovima Diltheya i poznatoj obrani autonomije duhovnih znanosti i uvođenja razlika između 'prirodnih znanosti' i 'duhovnih znanosti'. Ovdje se opovrgava središnja pozitivistička kategorija tumačenja - *Erlaren*, i uzvisuje kategorija razumijevanja - *Verstehen* između 'prirodnih' i 'duhovnih' znanosti te tako dolazi do obrata u pogledu cilja. Sada je u prvom planu prikazivanje kulturnih i duhovnih fenomena, a ne

⁷ Zbog izrazite subjektivističke orijentacije, mnogi ove sociološke orijentacije nazivaju suvremenim simboličkim interakcionizmom (Mead) a u širem smislu i cijelu Čikašku školu. Jedan od naziva koji se upotrebljava je i *eksperimentalna sociologija* što posebno vrijedi za etnometodologiju (Čaldarović, 1990:155).

⁸ *Fenomenologija* promatra ljudsko ponašanje, a sadržana je u bilježenju procesa interpretacije s ciljem zahvaćanja značenja ljudskog ponašanja. Naziv fenomenologija dolazi od grčke riječi *phainetai* - *pojavljuje se*, što je ujedno i program fenomenologa. *K samim stvarima!* Analizirati ono što se pojavljuje. Dakle, umjesto, prema Anzenbacherovim riječima, jalovih spoznajnoteorijskih rasprava posljednjih desetljeća 19. st., filozofija se okreće onome što se pojavljuje, onome što je fenomen (Anzenbacher, 1994:33).

prirodnoznanstvenih činjenica. Uspostavom ove paradigme, prema Jukiću, istodobno je istaknut zahtjev za autonomijom pojedinca, kao i pribavljanje njegove spiritualne posebnosti. Fenomenologija se u početku javlja kao metoda istraživanja, način postavljanja pravih pitanja i briga za određivanje smjerova znanstvenog mišljenja, da bi poslije pokušala pružiti rješenje za najdublja pitanja čovjekove egzistencije. No, usprkos tome, filozofska fenomenologija pokazuje se kao neodređen i nedovršen tijekom viđenja svijeta i čovjeka izazvavši time različite interpretacije. Sam povratak stvarima ide daleko iznad fizičkih činjenica i osjetilnih kvaliteta i zato ona odbija biti oblik empirizma ili pozitivizma, te je prije svega znanost o bitima (Jukić, 1991:48-49).

Fenomenolog pokušava vidjeti stvari s točke gledišta određene osobe. To je vrlo važna činjenica u etnografskim istraživanjima koja je izazvala brojne polemike koje su kulminirale u krizi reprezentacije i legitimnosti. Fenomenologijska sociologija, prema riječima Jukića, znanost je novijeg doba, a njezine teme su raznovrsne: strukture u svijetu života, problemi društvene akcije, sociologija spoznaje, sustav jezika i komunikacija, višestrukost zbiljnosti, socijalna distribucija spoznaje. Njezina povezanost s fenomenologijom očituje se u tome, što upravo fenomenologija epistemološki utemeljuje i daje 'teoriju' društvenim znanostima. Prema Jukiću, ona tako postaje najpogodnijom općom pretpostavkom za postpozitivističko vrijeme.⁹ Shvaćanje svijeta uvijek je aktivni čin koji jednako obuhvaća subjekt i objekt što je eminentno fenomenološka tvrdnja (Jukić, 1991:60-61) koja će se vjerojatno posebno odraziti upravo na suvremena etnografska istraživanja koja u sebi nose notu akcijskog i angažiranog istraživanja. U svakidašnjem životu, nastavlja Jukić, jedina čovjekova zbiljnost, jest neka društvena konstrukcija u kojoj se uspostavlja dijalektički odnos između ljudske djelatnosti i društvenih konstrukcija. Nadalje, taj odnos teži objektivizaciji i utvrđivanju u stalnim oblicima, koji kao institucije djeluju povratno na proces socijalizacije svake osobe (Jukić, 1991:60-61). Ukoliko se na tom putu dogode neka 'zastranjenja', etnografija je ta koja će ih «razotkriti», prevodeći ih na razumljiv i čitak jezik svakodnevnog života.

Filozofska fenomenologija, dakle, ima dugu povijest, a pokušaj razvijanja sociologijske varijante moguće je povezati s izdavanjem Schützove *The Phenomenology of the Social World* (1932). Ritzer ocjenjuje Schützovu teoriju i fenomenologiju kao krajnje apstraktne, komplicirane i katkad konzistentno interno nekonzistentne.¹⁰ Za

9 Jukić napominje kako se Schütz nadovezuje na Husserla. On, naime, mnoge sadržaje filozofijske fenomenologije uspješno prenosi na društveno područje. Tako je njegov *Life-World* isto što i Husserlovski *Lebenswelt*. Njegova zaokupljenost kreće se prema strukturama u svijetu - *Strukturen der Lebenswelt* - koje su shvaćene u običnom smislu riječi. Strukture utječu na spoznaju i stoga relativiziraju njezin domet (1991:60-61).

10 Schütz razvija i teoriju svijesti i teoriju akcije, kao i teoriju koja se usredotočuje na kulturna ograničenja (odnosno, na norme i vrijednosti) osobnih misli i akcije. Problem je što su one povremeno neusklađiva usmjerenja. Na individualnoj razini raspravlja se o svijesti aktera - o načinu na koji ljudi konstruiraju

daljnji razvoj fenomenologijske sociologije posebno je važna sredina šezdesetih, kada se uz Schütza pojavljuju Berger i Luckmann (Ritzer, 1997:69) .

Fenomenološka etnografska istraživanja temeljena su na fenomenološkim i hermeneutičkim filozofskim pristupima. Maso u tekstu *Phenomenology and Ethnography* podvlači postojanje mnogih smjerova, mijena i odstupanja unutar ovih pristupa.¹¹ Kada je riječ o razlikama između naturalizma i konstrukcionizma, fenomenološka etnografija, uvjetno rečeno, zauzima srednju poziciju.

Fenomenološka etnografska istraživanja, kao i naturalizam, nastoje približiti se subjektu u smislu 'kapitalizacije' iznad bliskosti s predmetom istraživanja. Pritom se ne pretpostavlja pronalaženje jednog zadanog kognitivnog poretka (Gubrium i Holstein, 1998:137-157). Zajedno s *epohé* i *idealizacijom*¹², fenomenološki etnografi pretpostavljaju postojanje individualnih razlika kao i različitog pogleda svakog pojedinca unutar grupe. Na razliku gledaju kao na činjenicu «zdravo za gotovo» što na koncu rezultira različitim konstrukcijama stvarnosti (Maso, 2001:142-144).

Shodno rečenom, fenomenološka etnografija nije toliko zainteresirana za same ideje, koliko za njihovo razumijevanje, pa tako empatija posjeduje ključnu ulogu prilikom opisivanja kompleksnosti i socio-kulturnog oblikovanja ideja (Hammersley i Atkinson, 1997:8). Fenomenološki pristup zahtijeva potpunu uključenost u određene društvene ili kulturne grupe s ciljem otkrivanja ključnih ideja, a čin prikupljanja i introspekcije svih mogućih informacija u svezi s istraživanim fenomenom vodi široj, jasnijoj i pristupačnijoj ideji o fenomenu samome (Maso, 2001:142-144).

---

socijalnu stvarnost - i njezinom odnosu s individualnom mišlju i akcijom. Ponekad se čini da su akteri u akcijama slobodni prilikom konstrukcije bilo kakvog tipa socijalne stvarnosti. Istovremeno, prilikom usmjeravanja na kulturni prostor, čini se kako su akteri ograničeni, a ponekad i kontrolirani, društvenim normama i vrijednostima (Ritzer, 1997:69).

11 Ovo je već započeto s Husserlom (1859-1938) ocem fenomenologije, koji je na početku pretpostavljao kako svjesnost i fenomen ne mogu biti razdvojeni, a tako je govorio i u svezi s intencionalnom svijesti i intencionalnim fenomenima. Kasnije zaključuje kako samo transcendentalna svjesnost posjeduje nezavisnu egzistenciju. Njegova kasnija istraživanja usmjerena su na proučavanje ljudske svijesti kao jedne intersubjektivne svijesti - skupina osoba koje žive zajedno u pred-objektivnim, pred-znanstvenim univerzima. To je zadatak koji je svojstven fenomenologiji istraživanja svijeta života. Husserl otklanja subjektivističko-apstraktne spoznajno teorijske rasprave i svojom "fenomenološkom metodom" stvara kritičke temelje znanstvenom mišljenju. Scheler (1874-1928) u fenomenologiji vidi primarno ne samo metodu u smislu seta mentalnih operacija, već i jedan svojstveni stav ili put sagledavanja (*Einstellung*) (Maso, 2001:142-144).

12 Husserl uvodi termin *epohé* (grč. uzdržavanje od izricanja suda, suprotno od dogme) u fenomenološku analizu predmeta, u smislu da taj predmet treba osloboditi svih mijena i opterećenja nastalih u kulturnoj povijesti. Prema njemu, *idealizacija* označava proizvođenje idealnih pravtorbi kroz koje zapadnoeuropsko znanstveno mišljenje vidi svijet našeg iskustva kao ukupnost o sebi određenih i postojećih bića (Filozofijski riječnik, 1989: 95,134).

Simbolički interakcionizam i interakcionistička etnografija

Simbolički interakcionizam, kao čisto sociološka teorija, polazi od premisa o ponašanju koje se temelji na osnovu značenja određenih stvari, i to značenja proizvedenog iz društvene interakcije.¹³ Ova značenja nastaju u procesu interakcije i nisu prisutna od samog početka niti od samog početka oblikuju buduću akciju. Ona se stvaraju, modificiraju, razvijaju i mijenjaju unutar interakcijskih situacija. U naznačenim procesima akteri nisu pasivni niti mehanički djeluju prema utvrđenim ulogama (Blumer, 1962, prema Haralambos i Holborn, 2002:1058-1059).¹⁴ Samu teoriju koja se odnosi na suvremeni simbolički interakcionizam teško je opisati jer ona posjeduje namjerno ugrađenu nejasnoću te je otporna na sistematizaciju. Naime, ljudi su u stanju promijeniti ili modificirati značenje ili simbole koje koriste u akciji i interakciji na osnovi vlastite interpretacije situacije (Ritzer, 1997:189).

Simbolički interakcionizam kao oblik interpretativnog istraživanja u središtu je teorijskih i metodoloških orijentacija 60-ih i 70-ih 20. st. Ovdje se istražuje način na koji se *mi i društveno okruženje* uzajamno određujemo i oblikujemo kroz simboličku komunikaciju. Ovaj teorijski pristup u američkoj sociologiji nastoji objasniti akciju i interakciju kao posljedicu značenja koje akter pridružuje stvarima i društvenoj akciji, uključujući njih same. Simbolički interakcionizam, kao glavni alternativni teorijski pristup prema funkcionalizmu unutar naznačene moderne američke sociologije, za razliku od konvencionalnih društvenih istraživanja koja preferiraju fiksni izbor upitnika i standardiziranih varijabli, sklon je metodama sudjelujućeg promatranja aktera u prirodnom okruženju i intenzivnom intervjuu. Primarno je temeljen na *Mind, Self i Society* (Mead, 1934), inače najutjecajnijoj knjizi unutar simboličkog interakcionizma.

Najznačajniji utjecaj na interpretativnu sociologiju izvršili su Weber, Simmel, Mead i Husserl preko svojeg nastavljača Schütza. Tako se Weber zalagao za komparativni pristup sociološkoj analizi smatrajući kako razumijevanje, odnosno interpretacija, prethodi kauzalnom objašnjenju. Afrić naglašava, kako je Simmel vjerovao u bogatstvo značenja društvenog života u tolikoj mjeri da su moguća samo djelomična uopćavanja. Weber se odlučio za komplementarnost interpretativne i kauzalne analize, a Simmel za redukciju društvene kompleksnosti usmjeravajući se pritom na oblike društvenog života, a ne na sadržaj. Za Husserla um nije pasivno odražavanje utisaka

13 "Simbolički interakcionizam je izrazito američka grana sociologije, i za neke to dijelom objašnjava njegove propuste. Tako je Shaskolsky (1970) tvrdio da je interakcionizam u velikoj mjeri odraz kulturnih ideala američkog društva. Također tvrdi da je "simbolički interakcionizam duboko ukorijenjen u kulturnom okolišu američkog života te da je njegova interpretacija života, u nekom smislu, 'zrcalna slika' onoga što to društvo želi biti" (Haralambos i Holborn, 2002:1060).

14 Burgess upotrebljava termin *definicija situacije* koji omogućava provjeru načina na koji su različite grupe i individue situacije definirane i interpretirane (Burgess, 1983, prema Bryman, 1996:51).

vanjskog svijeta, već se radi o aktivnom procesu. Njegove ideje u sociologiju prenosi Schütz stvorivši time osnove za fenomenološku sociologiju ili etnometodologiju. Na posljetku, Mead, inspiriran filozofijom pragmatizma, postavlja temelje simboličkog interakcionizma kao posebne sociološke istraživačke tradicije koja polazi od ideje o središnjoj ulozi društvene interakcije.¹⁵ Društvena stvarnost onakva kakva se osjeća, spoznaje i razumijeva, producirana je društvenom simboličkom interakcijom, što ukazuje na osnovne teorijske pretpostavke simboličkog interakcionizma kao sociološke tradicije (Afrić, 1990:125). Afrić dalje napominje kako razumijevanje ljudskog društva kao rezultata simboličke interakcije, prema mišljenju jednog od najznačajnijih predstavnika ove tradicije Blumera (1962), nije dovoljno sustavno prikazano. Ukazuje se i na fragmentarne iskaze u radovima brojnih autora, predstavnika Čikaške škole, Parka, Burgessa, Znanieckog, Farisa, Williamsa, a izdvaja se i James, Dewey i Mead koji su, iako nisu sociolozi, postavili temeljne premise simboličkog interakcionizma kao posebnog sociološkog pristupa (Afrić, 1990:127).

Čovjek nužno identificira stvari koje uzima u obzir. Identifikacija stvari koje ulaze u procjenu odnosa tih stvari i same akcije, ono je što Thomas zove "definiranje situacije" koja se doživljava kao aktivni proces konstrukcije realnosti u kojem su pojedinci autori vlastitih iskustava. Sociologija pomaže kada akteri koji djeluju u određenoj situaciji ne mogu jednoznačno definirati te situacije te je tada zadatak sociologa simboličkog interakcionista izgradnja interpretacije i razrada najučinkovitije prilagodbe sudionika jednih prema drugima (Afrić, 1990:128). "Simbolički interakcionizam odnos individue i društva ne shvaća ni u kojem slučaju na način da bi društvo moglo jednom i zauvijek oblikovati individuu. Upravo obratno, individue uče od svog društva i u isto vrijeme modificiraju svoje društvo upotrebom svog razuma. Individua ima sposobnost da pronalazi i stvara i ona može koristiti ove svoje sposobnosti da bi razložila sam društveni poredak u koje je situirana i iz kojeg je potekla." (Afrić, 1990:131). Ovdje se naglašava Weberov utjecaj jer akcijski pristup od sociologa prvenstveno zahtijeva *razumijevanje* onih koje izučava, zbog čega mnogi upravo Webera smatraju pretečom simboličkog interakcionizma. Prema ovom stanovištu i najkompleksnije oblike društvene organizacije trebalo bi gledati kao kompleks koji je nastao iz odnosa među članovima društva

Prilikom djelovanja pojedinci ujedno uče o svijetu i preoblikuju svoje ideje. Te ih reformulacije u svojem povratku mogu potaknuti na nova pitanja koja vode novim idejama sve dok problem ne bude riješen. Nadalje, misli i akcije situirane su, odnosno uvijek potječu od strane određenih mislilaca lociranih unutar određenih povijesnih, autobiografskih i društvenih konteksta. Prema Meadu 'ja' u jeziku je ono što misli, vidi i imenuje. 'Mene' se vidi na vidljiv, objektivni i razgovijetan način, te je toliko ovih

15 Sam tremin skovao je Blumer 1937.g. te se on odnosi na svojstvo specifično za ljudske interakcije da interpretiraju ili definiraju uzajamne akcije u smislu kako ljudi ne reagiraju izravno u akcijama, već se reakcija zasniva na značenjima koje oni takvim akcijama pridaju (Afrić, 1990:127).

'mene' koliko je situacija u kojima one mogu biti razotkrivene. Ono što čini ljudsku akciju distinktivnom jest kapacitet razumijevanja sebe i drugih kao simboličkih, odnosno 'simbol-upotrebljivih' stvorenja (Rock, 2001:28-29).

Interakcionistička etnografija očigledno proističe izravno iz organiziranih pretpostavki simboličkog interakcionizma. Slijedom interakcionističke epistemologije, prva Rockova pretpostavka ukazuje na korist društvenog učenja kao stvar praktične *promjene i procesa*, a ne *stanja*. Znanje nije proizvod jednog znanstvenog intelekta i zaključivanja samog. Interakcionisti, nisu naivni empiristi. Etnografi se, naime, slažu oko nemogućnosti planiranja istraživanja ukoliko ne izaberu predmete iz velike količine činjenica, a što budu više o njima saznawali, utoliko će se predmeti više mijenjati. U tom smislu istraživač nije pasivan i neutralan, već je interaktivan i kreativan, a istovremeno selektivan i interpretativan. Tako se ne radi o procesu koji kreće od fiksnih uvjeta i jasne vizije, već promjena. Mnoga važna pitanja dolaze na vidjelo samo u određenoj fazi rada. Nije samo etnograf onaj koji ide u svijet i interpretira ga, onaj koji se uključuje u transakciju *znati-kako*, onaj koji sintetizira simboličke materijale svakidašnjeg života, jer i *subjekt* to također radi. Etnograf, naime, može samo potvrditi posjedovanje znanja u svezi sa znanjem ostalih, kao i interpretacije ostalih interpretacija (Rock, 2001:29-32).

Glavna kritika simboličkog interakcionizma usmjerava se na njegovo žarište - na mikrodrugaštvene procese i subinstitucionalne fenomene. Sami interakcionisti često su kritizirani zbog proučavanja ljudske interakcije u svojevrsnom vakuumu, pri tom ne obraćajući pozornost na njihov društveno-povijesni kontekst (Haralambos i Holborn, 2002:1059), čime se zanemaruje istraživanje humanih kreativnih kompetencija u dostatnoj dubini. Upravo je etnometodologija, kao nova sociološka paradigma, rezultat naznačene kritike.

Etnometodologija i etnografija

Pored fenomenologijske, etnometodologijska teorija temom je suvremene rasprave. Obje su kreativne sociologije proistekle iz kritike simboličkog interakcionizma. Fenomenologija i etnometodologija posjeduju mikropogled na sociologiju svakodnevnog života, na ona krajnje uobičajena mišljenja i djelovanja. Ključna razlika među njima nalaže se u metodologiji. Praktičari fenomenologijske sociologije ipak se više zadržavaju u okviru njezinih filozofskih korijena, a manje u području empirijskih istraživanja. Sama etnometodologija empirijskog je usmjerena i proizvodi mnogo više empirijskih negoli teorijskih i filozofskih rasprava. Ovi empirijski radovi najčešće obuhvaćaju proučavanje telefonskih razgovora, snalaženje na mapama, novinske izvještaje, sudske postupke, političke razgovore i analizu kretanja i hodanja (Ritzer, 1997:214). U svojoj biti, etnometodologija je proučavanje "cjeline uobičajenog znanja i dosega procedura i razmatranja (metoda) uz pomoć

kojih obični članovi društva stvaraju smisao i nalaze svoj put, djelujući u uvjetima u kojima se nalaze" (Heritage, 1984:4, prema Ritzer, 1997:70).

Termin etnometodologija skovao je Garfinkel četrdesetih godina prošlog stoljeća i on doslovno označava narodnu metodologiju, a što se kasnije razrađuje s obzirom na eksperimentalni okvir u kojem se ovaj tip sociologije kreće. Etnometodologija bitno se razlikuje od klasične sociologije, i prema određenju svojih problemskih okvira i prema metodama, posebno u proučavanju socijalnog svijeta, te kategorijama uz pomoć kojih interpretira taj svijet. Kao i u strukturalizmu, tako i u etnometodologiji postoji pojam sudionika-aktera. Za razliku od strukturalizma, gdje je akter pasivni član zajednice čije je mjesto unaprijed određeno, u etnometodologiji pojedinac je *agens*, onaj koji stvara, definira i doživljava svoju socijalnu situaciju na sebi svojstven način. Stoga etnometodolozi i insistiraju na osobnim definicijama situacije. Etnometodologija uspostavlja *red* dnevnog života i socijalne interakcije služeći se nizom vlastitih istraživačkih saznanja i kategorija. Ona se bavi sistematizacijom različitih rekonstrukcija interpretacija svakodnevnog života različitih pojedinaca te se na taj način omogućuje pojedincu da tu svoju stvarnost socijalno rekonstruira. Tako socijalna stvarnost nije 'negdje tamo', već se sastoji od beskonačnih aktivnosti pojedinaca koji tu istu realnost stalno konstruiraju i rekonstruiraju (Čaldarović, 1990: 155-156).

Prva točka kritike klasične sociologije usmjerava se na nestalnost etnometodološkog svijeta. S druge strane, prema etnometodolozima, instrumenti klasičnog sociološkog istraživanja iskrivljuju sliku istraživnog društvenog svijeta. Statistička analiza i kodiranje nisu u stanju izvesti primjerene prijenose svih oblika ljudskih ponašanja. Nadalje, sociolozi ne ispituju stvarni svijet, već nekakav stvoren kabinetskim strukturiranjem. Odnosno, sociolozi će prije pokušati prihvatiti respondentovu eksplikaciju situacije nego što će je sami pokušati ispitati. Sociolozi nude apstrakcije socijalnih svjetova, a ne aktivnu socijalnu stvarnost. Dakle, uvažavanje individualnog socijalnog iskustva primarni je okvir u kojemu se razvija etnometodologija. No, takvu visoku razinu uvažavanja individualnih iskustava moguće je pronaći i u klasičnoj sociologiji koja svoja istraživanja temelji na tzv. kvalitativnim istraživačkim metodama, posebno na intervjuu i metodi *case studyja* (a posebno primjenom etnografske metodologije). Pozitivne strane etnometodologije bile bi nekonvencionalnost, uvažavanje individualnih iskustava, poticanje alternativnih iskustava, odabir nestandardnih tema istraživanja kao i razvoj zanimljivih analitičkih koncepata i stvaranje alternativnih socioloških tradicija (Čaldarović, 1990:160).

Dodirne točke etnometodologije i etnografije, prema Pollneru i Emersonu, sažete su u preklapanju njihove genealogije, uvjeta i prefiksa. Obje perspektive usmjerene su prema interpretativnim tradicijama, temeljene na životnom svijetu, sličnog pogleda

na uloge društvenih aktera (odatle *ethno*) i tipičnom izbjegavanju kvantitativnih teorijskih pristupa stvarnosti. Većina etnografa ignorira etnometodologiju, dočim etnometodolozi često obezvrjeđuju etnografske doprinose. Pa ipak, kroz posljednjih tridesetak godina, kroz koje one zajedno narastaju, granice postaju nejasne. Tako neki etnografi preuzimaju etnometodološke koncepte i potpadaju pod zajednički utjecaj intelektualnih suvremenosti, primjerice postmodernizma.

Etnometodologija nudi izvore koji često produbljuju i podupiru etnografiju. Ona primjerice, insistira na važnosti znanja za govor i akciju. Etnometodološke predodžbe moguće je selektivno upotrijebiti s namjerom pojačavanja senzibiliteta fundamentalnih metodoloških potreba, i procjenjivanja zajedničkih praksi subjekata etnografije i etnografa samih (Pollner i Emerson, 2001:118-119).

Etnometodologija i etnografija zajednički insistiraju na spoznaji kako je razvitak u obliku svijeta života djelomičnih grupa ili okruženja prijeko potreban prilikom razumijevanja lokalnih značenja i akcije. Značajna razlika između etnografije i etnometodologije postaje vid promjene: ranija etnometodologija usmjerena je prema različitim vrstama «svakodnevnih» i institucionalnih okruženja, dočim su suvremene tenzije usmjerenije više prema znanstvenim aktivnostima. Suvremena etnometodologija sudjeluje u 'življenju' u postojećem poretku i, shodno tome, istraživač mora dublje 'zaroniti' u aktualnu praksu. Etnometodologija predbacuje etnografiji zanemarivanje i nepoželjnost izdvajanja vlastitih esencijalnih pretpostavki i procedura, u smislu u kojem etnografija briše razliku između nazočnosti i izvršavanja praksi kroz koje pribavlja reprezentacije društvenog svijeta (Pollner i Emerson, 2001:124). U tom smislu Pollner i Emerson (2001:125) upućuju svojevrzni 'savjet' prilikom poduzimanja etnografskih istraživanja, a to je da tretiranje 'prirodnih činjenica' traži problematiziranje onoga što članovi društva uzimaju 'zdravo za gotovo' kao 'nepobitnog' te neprestano propitivanje praktičnih socioloških zaključivanja.

Zaključak

Konac prošlog stoljeća obilježen je oživljavanjem interesa za kvalitativnim istraživanjima a posebice suvremenih etnografskih istraživanja koja zahvaljujući osuvremenjenoj metodologiji na nov način pružaju uvid u bogastvo društvenih činjenica. Za razliku od svojih početaka, kada je ona tretirana prvenstveno kao antropološka metoda, etnografija je danas nezaobilazna u nizu ostalih znanstvenih područja. Proizišao interes uglavnom je rezultat niza društvenih procesa, fenomena i promjena koje je teško tumačiti i istraživati u kanonima isključivo prirodnih znanosti, površinskog javnog mnijenja ili pukih statističkih rezultata. Tako upravo u sadašnjem trenutku društvene stvarnosti potreba za razumijevanjem načina na koji 'drugi' sagledavaju, razumijevaju i interpretiraju nečije iskustvo, nikada nije bila veća. U

skladu s time, i etnografski rad postaje sve zanimljiviji unutar akademske znanstvene produkcije na koncu dvadesetog, i početkom dvadeset i prvog stoljeća. Nove discipline očigledno udahnuju i daju vlastiti pečat etnografiji, unoseći svoja viđenja prilikom definiranja etnografske prakse što utječe na razvitak novih etnografskih momenata ili žanrova. Suvremena etnografska istraživanja obilježena su fragmentiranošću i raznolikošću, te ih obilježava iznenađujuće obilje istraživačkih metoda, analiza, perspektiva, kao i teorijskih obrazloženja *za* etnografski rad.

Svaki pokušaj redefiniranja etnografskog pristupa, kao jednog od nezaobilaznih suvremenih istraživačkih pristupa, nužno polazi od propitivanja njegove znanstvene i metodološke utemeljenosti koja je, opet, rezultat određenih filozofskih i socioloških temeljenja. U tom smislu, cilj rada bio je ponovno propitati naznačena polazišta kao ključna prilikom oblikovanja, tumačenja posebnosti kako same suvremene etnografije, tako i njezine primjene. Razvitak istraživačke tradicije nemoguće je zahvatiti i razumjeti bez zahvaćanja biti sociološke teorije pa se tako već od samog početka analizira jedno od temeljnih pitanja unutar sociološke teorije koje je u svezi s predmetom sociološkog znanstvenog interesa, dakle ono o *prirodi društva*. Ovo, naizgled jednostavno pitanje, itekako je važno, posebice za tijek i razvoj etnografske metodologije. Konačno, čitav etnografski instrumentarij doživljava svoje mijene i evaluira upravo shodno slici prirode društva. Shodno rečenom, u radu se pokušalo 'rekonstruirati' filozofska i sociološka temeljenja kvalitativnog i etnografskog pristupa. Unutar filozofskog temeljenja etnografskog pristupa, a shodno tome i razmatranja etnografskih doprinosa filozofiji, naglasak je na doktrini realizma, odnosno ideji prema kojoj se stvarnost nalaže nezavisno od istraživaču. Shodno navedenom utjecaju, unutar etnografije nastoje se proizvesti istraživačka izvješća koja što bliže korespondiraju sa stvarnošću, a što je ujedno i cilj etnografskog postupka. U istom kontekstu, propituje se naturalistička točka gledišta koja se povezuje s reprezentacijom čitave i istinite prirode društvenog fenomena, a sve sa ciljem ostvarenja veće bliskosti s društvenom stvarnošću. Odavde i prijedlog o primjeni relativizma u istraživačkim procesima što reflektira utjecaj fenomenologije. Vrednuje se i pozitivistički pristup kao i tradicionalno uvjerenje o kvantitativnom istraživanju kao pozitivističkom svojim sadržajem i usmjerenjem. Što se tiče posebnosti interpretativne kritike, ona je sažeta u insistiranju na neprikladnosti prirodnoznanstvene metode prilikom istraživanja društvenog svijeta, iz jednostavnog razloga različitosti istraživanog fenomena. Pozicija antirealizma usmjerava se na 'potkopavanje' etnografske realističke racionalnosti pa se predlaže usvajanje suptilnijeg oblika realizma, odnosno, tvrdnji o postojanju fenomena neovisnih o našim tvrdnjama. U naznačenom kontekstu bilježi se i utjecaj poststrukturalizma i dekonstrukcionizma, kao i ideje o etnografskom zahvaćanju značenja na temelju ljudskog djelovanja. Rasprava o fenomenologiji i etnografiji ističe

važnost fenomenološke etnografije koja je zanimljiva zbog segmenta razumijevanja, empatije, demonstracije, opisivanja kompleksnosti, kulturnog oblikovanja ideja, zahtjeva prema dubokoj uključenosti istraživača u određene društvene ili kulturne grupe, što konačno rezultira specifičnom interpretativnom etnografijom. Simbolički interakcionizam posebno je važan zbog pojmova značenja ili simbola korištenih u akciji i interakciji. Interakcionistička etnografija proistječe upravo iz organiziranih pretpostavki simboličkog interakcionizma s naglaskom na praktičnu stranu primjene, te na dinamičnoj, interaktivnoj i kreativnoj ulozi etnografa. Etnometodologija s etnografijom dijeli preklapanje genealogije, uvjeta nastanka i prefiksa. Obje su usmjerene prema interpretativnim tradicijama, posjeduju sličan pogled na uloge društvenih aktera i izbjegavaju kvantitativne teorijske pristupe stvarnosti.

Suvremena fragmentirana, raznolika i interdisciplinarna etnografska istraživanja upravo zahvaljujući svojim socio-filozofskim temeljenjima bilježe dinamičan i prilagodljiv razvitak te su u stanju zahvatiti, razumjeti i interpretirati suvremene društvene fenomene, pojave i procese.

Literatura

- Acquaviva, S., Pace, E. (1996) *Sociologija religija*, Zagreb, Societas.
- Afrić, V. (1989) *Struktura sociološke teorije*, Zagreb, Naprijed.
- Afrić, V. (1990) Simbolički interakcionizam. U: I. Kuvačić (ur.) *Suvremene sociološke teorije*, str.125-136, Zagreb, Sociološko društvo Hrvatske.
- Anzenbacher, A. (1994) *Filozofija. Uvod u filozofiju*, Zagreb, Školska knjiga.
- Berger, P.L., Luckmann, T. (1992) *Socijalna konstrukcija zbilje*, Zagreb, Naprijed.
- Bryman, A. (1996) *Quantity and Quality in Social Research*, (Contemporary Social Research Series, no. 18), London, Unwin Hyman.
- Creswell, J. W. (1994) *Research Design. Qualitative & Quantitative Approaches*, Thousand Oaks, London, New Delhi, Sage Publications.
- Creswell, J.W. (2009) *Research Design: Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches*, Applied Thousand Oaks, London, New Delhi, Sage Publications.
- Čaldarović, O. (1985) *Urbana sociologija-Socijalna teorija i urbano pitanje*, Zagreb, Globus.
- Čaldarović, O. (1990) Etnometodologija. U: I. Kuvačić (ur.), *Suvremene sociološke teorije*, Zagreb, Sociološko društvo Hrvatske, str.153-162.
- Filozofijski rječnik* (1989) Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Garfinkel, H. (1967) *Studies in Ethnomethodology*, Englewood Cliffs, NJ, Prentice-

Hall.

Giddens, A. (1978) *Positivism and Its Critics*. U: Bottomore, T., Nisbet, R. (ur.), *A History of Sociological Analysis*, London, Heinemann.

Gubrium, J. F., Holstein, J. A. (1999) At the Border of Narrative and Ethnography. *Journal of Contemporary Ethnography*, Oct 99, Vol. 28 Issue 5, p561,13p. <http://search.global.epnet.com>. (02/27/02)

Haralambos, M., Holborn, M. (2002) *Sociologija. Teme i perspektive*, Zagreb, Golden marketing.

Kalanj, R. (2002) Današnje značenje klasičnih socioloških teorija, *Revija za sociologiju*, 33(1-2):1-16.

Hammersley, M. (1993) *Social research. Philosophy, Politics and Practice*, Newbury Park, California, Sage.

Hammersley, M., Atkinson, P. (1997) *Ethnography: Principles in Practice*, London, Taveston.

Hammersley, M. (1990) *Reading Ethnographic Research: A Critical Guide*, New York, Longman.

Hammersley, M. (1998) *What's Wrong With Ethnography? Methodological Explorations*, London, Routledge.

Hesse-Biber, S. (2010) Qualitative Approaches to Mixed Methods Practice. *Qualitative Inquire*, 16(6):455-468.

Jukić, J. (1991) *Budućnost religije*, Split, Matica Hrvatska.

Jóhannesson, I. A. (2010) The politics of historical discourse analysis: a qualitative research method? *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 31(2):251-264.

Leburić, A., Relja, R. (2005) Suvremeni metodološki pristupi u istraživanjima govora, *Govor*, XXII (1), str. 5-21.

Le Compte, M. M. W., Priesle, J. (1992) (ur.), *Handbook of Qualitative Research in Education*, San Diego, CA, Academic.

Le Compte, M. M. W., Preisle, J. (1992) *Ethnography and Qualitative Design in Educational Research* (2nd edition), Orlando, FL, Academic.

Maso, I. (2001) Phenomenology and Ethnography. U: Atkinson, P., Coffey, A., Delamont, S., Lofland, J., Lofland, L., (ur.). *Handbook of Ethnography*, str. 136-145. London, Sage.

Miller, R.L., Brewer, J.D. (eds.) (2003) *The A-Z of Social Research – A dictionary of key social science research concepts*, London, Thousand Oaks, New Delhi, SAGE Publications.

Morse, J. M. (2010) Simultaneous and Sequential *Qualitative* Mixed Method Designs, *Qualitative Inquire*, 16(6): 483-491.

Patton, M. (1990) *Qualitative Evaluation and Research Methods* (second edition), Newbury Park, CA, Sage.

Polner, M., Emerson, R. (2001) Ethnomethodology and Ethnography. U: Atkinson, P., Coffey, A., Delamont, S., Lofland, J., Lofland, L., (ur.), *Handbook of Ethnography*. London, Sage, str. 118-136.

Ratcliff, D. (1999) Qualitative Research Resources. Notes for Five Seminar on Qualitative Research (complete text of book *Video and Audio Media in Qualitative Research*) <http://don.ratcliff.net/qual/index.html> (09.12.2000).

Ritzer, G. (1997) *Suvremena sociologijska teorija*, Zagreb, Nakladni zavod Globus.

Rock, P. (2001) Symbolic Interactionism and Ethnography. U: Atkinson, P., Coffey, A., Delamont, S., Lofland, J., Lofland, L. (ur.), *Handbook of Ethnography*, London, Sage, str. 26-39.

Smeyers, P. (2001) Qualitative Versus Quantitative Research Design: A Plea for Paradigmatic Tolerance in Educational Research, *Journal of Philosophy of Education*. 35(3): 478-495.

The Norton Dictionary of Modern Thought (1999) ur. Bullock A., Trombley S., and assistand ed. Lawrie, A. W.W. Norton & Company New York London.

Tsourvakas, G. (1977) Multi-Visual Qualitative Method: Observing Social Groups in Mass Media. *The Qualitative Report*, 3(3) September. <http://www.nova.edu/sss/QR/QR3-3/tsour.html>. (09.12.2000)

Renata Relja

THE SOCIOLOGICAL AND PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF ETHNOGRAPHIC RESEARCH

Summary

The basic aim of this paper is to provide insight into the sociological and philosophical bases of contemporary ethnographic research. Accordingly, we start from a discussion of the appropriateness and inappropriateness of qualitative and quantitative approaches. The paper provides a discussion of naturalism and sociological positivism, which argues for the idea of the unity of the natural and social sciences. The application of relativism is recorded, which reflects the influence of the phenomenology of the 60s and 70s of the twentieth century. The anti-realist "rebirth" has also made a significant impact on ethnography, and its consequences are contained in the process of the acceptance of constructivist perspectives within the research process. This paper also examines the traditions of creative and interpretive

sociology, whereas in the context of the relationship between poststructuralism and ethnography emphasis is placed on an individual interpretation of social reality and an individual position in the social world. The influence of phenomenology can be read within an emphasis on full participation in certain social or cultural groups with the aim of discovering its key ideas. Interactionist ethnography derives directly from organized assumptions of symbolic interactionism, whereas the contact point of ethnomethodology and ethnography is summarized in their overlapping perspectives which are aimed at interpretative traditions based on the life-world, which have similar views on the role of social actors and which avoid the typical quantitative theoretical approach to reality.

Key words: *ethnography, qualitative and quantitative approaches, naturalism, creative and interpretive sociology philosophy, post-structuralism, phenomenology, symbolic interactionism, ethnomethodology.*